

MIROŚLAW BANASIK

PRZEMOC, PRZYMUS I ESKALACJA WE WSPÓŁCZESNEJ RYWALIZACJI STRATEGICZNEJ

VIOLENCE, COERCION AND ESCALATION IN CONTEMPORARY STRATEGIC COMPETITION

Abstract. The purpose of the research was to clarify and characterize the meaning of violence, coercion and escalation in contemporary strategic competition. The main research problem was articulated with the question: in what is violence, coercion and escalation expressed and characterized in contemporary strategic competition? The research process used literature analysis and criticism, non-participatory observation and case studies. As a result of the research, it was established that violence and coercion are always present in strategic competition. They are specific tools of international influence to achieve specific political goals. Coercion is the use of force in a limited way, a demonstration of force, or the use of armed force and the conduct of an armed clash. Coercion includes deterrence and forcing. Escalation is an increase in the intensity or scope of a dispute or conflict between two parties that exceeds a threshold considered significant by one or more of its participants. Escalation is an interactive phenomenon that occurs between two (or more) parties to a conflict who seek unilateral advantage. Escalation is prevented by strategic deterrence or by having escalatory dominance.

Keywords: Strategic competition; violence; coercion; escalation; conflict; war.

WPROWADZENIE

Jednym z kluczowych wyzwań dla bezpieczeństwa międzynarodowego jest powrót do długoterminowej rywalizacji strategicznej, głównie ze strony tzw. państw rewizjonistycznych. Państwa te prowadzą kampanie wymuszające i kwestionują architekturę bezpieczeństwa postzimnowojennego świata. Rewizjonistyczne

Dr hab. MIROŚLAW BANASIK, prof. APT – Akademia Piotrkowska w Piotrkowie Trybunalskim, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie; adres do korespondencji: ul. Juliusza Słowackiego 114/118, 97-300 Piotrków Trybunalski; e-mail: miroslaw.banasik@apt.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9358-1240>.

Artykuły są objęte licencją Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

ambicje Kremla doprowadziły do wojny z Ukrainą¹, natomiast Chin wyrażają się coraz większą agresją wobec Tajwanu i przejmowaniem terytoriów na Morzu Południowochińskim. Oba państwa dążą też do powiększenia własnych stref wpływów, daleko wykraczających poza granice terytorialne. Mimo że rywalizacja strategiczna prawdopodobnie będzie koncentrowała się na zaspokajaniu ambicji odnoszących się do statusu państw, uzyskaniu przewagi ekonomicznej i technologicznej oraz wpływów regionalnych, należy odrzucić tezę, że w przyszłości walka nie będzie toczyła się o zdobywanie terytorium czy obalenie innych państw z użyciem przemocy i agresji, co obecnie stosuje Federacja Rosyjska i do czego mogą w przewidywalnej przyszłości dążyć Chiny, Korea Północna lub Iran.

Charakter rywalizacji strategicznej staje się coraz bardziej złożony. Oprócz tradycyjnych środków konwencjonalnych rewizjonistyczne podmioty rzucają wyzwanie Zachodowi i jego wartościom, wykorzystując szeroki i zróżnicowany wachlarz zagrożeń występujących we wszystkich domenach operacyjnych. Szczególnie intensywnie prowadzona jest rywalizacja strategiczna w szarej strefie. Stosowane w niej środki przymusu mają dwuznaczny charakter, co osłabia determinację do odpowiedzi i unikanie bezpośredniej konfrontacji zbrojnej, ale nie wyklucza innych form przemocy. Rywalizacja przybiera postać kontinuum oraz jest skoncentrowana na manewrowaniu wokół czerwonej linii uznawanej za granicę eskalacji i w większości przypadków obejmuje przymus o ograniczonej amplitudzie agresji.

Rozpoczęta przez Federację Rosyjską wojna z Ukrainą potwierdza niepokojący wzrost liczby międzynarodowych kryzysów i zmilitaryzowanych sporów².

¹ Inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę dokonana 24 lutego 2022 roku spowodowała wstrząs w systemie międzynarodowym. Jak podkreślają eksperci, nie można wykluczyć w tym konflikcie użycia broni nuklearnej. Reakcja Zachodu obecnie jest skoncentrowana na udzielaniu pomocy wojskowej dla Ukrainy i stosowaniu sankcji gospodarczych przeciwko Rosji. Konsekwencje wojny są daleko idące i mogą mieć zasięg globalny. Ograniczenie eksportu tych dwóch największych producentów żywności, ma poważny wpływ na światowe bezpieczeństwo żywnościowe. Zmieniane są europejskie priorytety dotyczące bezpieczeństwa, a także globalne układy polityczne i preferencje strategiczne. Sprzeciw wobec działań Rosji w Ukrainie był powszechny, ale nie całkowity. W marcu 2022 roku w trakcie głosowania nad rezolucją potępiającą agresję Rosji aż 35 państw wstrzymało się od głosu, m.in. Chiny, które potwierdziły tym samym bliską przyjaźń z Federacją Rosyjską (SIPRI, 2022, s. 1).

² Tylko w 2021 roku aktywne konflikty zbrojne wystąpiły w co najmniej 46 państwach. Osiem z nich miało miejsce w obu Amerykach, dziewięć w Azji i Oceanii, trzy w Europie, osiem na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej oraz 18 w Afryce Subsaharyjskiej. Podobnie jak w poprzednich latach, większość konfliktów rozgrywało się wewnątrz państw (jako konflikty wewnętrzpaństwowe), głównie między siłami rządowymi a – jedną lub więcej – zbrojnymi grupami niepaństwowymi. Trzy poważne konflikty zbrojne skutkowały ponad 10 000 ofiar śmiertelnych, tj. w Afganistanie, Jemenie i Mjanma (Birma). Ogółem wystąpiło 19 konfliktów zbrojnych o dużej intensywności (z liczbą ofiar śmiertelnych w konfliktach od 1000 do 9999 zgonów), tj. w Nigerii, Etiopii, Meksyku, Syrii, Demokratycznej Republice Konga, Brazylii, Somalii, Iraku, Burkina Faso, Sudanie Płd., Sudanie, Mali,

Państwa je inicjują, a następnie podtrzymują, poprzez kampanie prowadzone w szarej strefie, które obniżają skuteczność odstraszenia konwencjonalnego i jednocześnie zmniejszają ryzyko poniesienia konsekwencji. W miarę jak państwa intensywniej czerpią korzyści odnoszone z wykorzystania szarej strefy, tradycyjna dynamika odstraszenia ma potencjalnie mniejsze znaczenie w zapobieganiu przyszłym konfliktom. Wydaje się również, że ta nowa przestrzeń prowadzenia rywalizacji, oprócz wielu korzyści, otwiera możliwość kreowania pewnych ścieżek ku eskalacji konfliktu. W miarę ich nasilania się przemoc polityczna, psychologiczna, ekonomiczna czy militarna (Dworecki, 2002, s. 61) może być uważana za uzasadnioną (Pia i Die, 2006, s. 2). Konsekwencje tej przemocy mogą doprowadzić do naruszenia suwerenności państwa, lub nawet utraty możliwości jego przetrwania (Kitler, 2020, s. 36).

Na podstawie kwerendy literatury ustalono, że występuje luka w badaniach dotyczących rywalizacji strategicznej. Ograniczona jest wiedza dotycząca stosowania przemocy i eskalacji konfliktów oraz ich znaczenia w osiąganiu celów strategicznych państwa. Różnie są rozumiane i stosowane pojęcia przemocy, przymusu i eskalacji. Ich definiowanie nabiera szczególnego znaczenia w obliczu prowadzenia rywalizacji strategicznej poniżej granicy otwartego konfliktu zbrojnego, zwłaszcza w cyberprzestrzeni. Nie znaleziono opracowań dotyczących tej problematyki w odniesieniu do bezpieczeństwa, a szczególnie konsekwencji dla bezpieczeństwa międzynarodowego wynikających z jej zastosowania, a także opracowań koncentrujących się na wyjaśnieniu relacji zachodzących między mechanizmami oddziaływania strategicznego a zagrożeniami dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Ponadto zjawiska zachodzące na arenie międzynarodowej warto postrzegać i oceniać z szerszej perspektywy i nie redukować jej do wąsko pojmowanych aktywności skutkujących osiągnięciem ograniczonych celów strategicznych.

Na podstawie występującej luki poznawczej sformułowano główny problem badawczy: W czym wyraża i charakteryzuje się przemoc, przymus i eskalacja we współczesnej rywalizacji strategicznej? Uszczegółowiając główny problem badawczy określono następujące problemy szczegółowe: 1) Czym jest przemoc i jakie jest jej znaczenie w prowadzeniu rywalizacji strategicznej i oddziaływaniu w cyberprzestrzeni? 2) Jak wykorzystuje się przymus i eskalację konfliktów dla osiągnięcia celów rywalizacji strategicznej?

Republice Środkowoafrykańskiej, Nigerii, Kamerunie, Republice Środkowoafrykańskiej, Pakistanie, Kolumbii, Mozambiku i na Filipinach. Tylko trzy konflikty zbrojne toczyły się między państwami: Indiami i Pakistanem, Armenią i Azerbejdżanem oraz Kirgistanem i Tadżykistanem. Były to niewielkie starcia graniczne. Dwa inne konflikty zbrojne toczyły się między siłami państwowymi a grupami zbrojnymi aspirującymi do państwowości, tj. Izraelem a Palestyńczykami oraz Turcją a Kurdami (SIPRI, 2022, s. 2).

Celem badań, których rezultaty przedstawiono w niniejszym artykule było wyjaśnienie pojęć przemocy, przymusu i eskalacji oraz ich znaczenia w prowadzeniu rywalizacji strategicznej.

Do badania oddziaływań, współzależności i związków między mechanizmami prowadzenia rywalizacji strategicznej a uczestnikami środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego zastosowano podejście systemowe. Na jego podstawie obserwowano stany i procesy relacji strategicznych w odniesieniu do stosowania przemocy, przymusu i eskalacji. Dzięki temu możliwe było antycypowanie przyszłych stanów bezpieczeństwa międzynarodowego. W celu rozwiązania problemów badawczych i uzyskania obiektywnych danych jakościowych zastosowano głównie analizę i krytykę literatury, obserwację nieuczestniczącą oraz studium przypadków w odniesieniu do konkretnych zdarzeń na arenie międzynarodowej. Wykorzystano także analizę porównawczą i uogólnienie wyników, co pozwoliło na wyjaśnienie rozumienia i stosowania w rywalizacji strategicznej przemocy, przymusu i eskalacji.

1. PRZEMOC W RYWALIZACJI STRATEGICZNEJ

Najbardziej ostrą formą strategicznej rywalizacji militarnej jest wojna. Powody prowadzenia wojen pozostają niezmiennie i są nimi: terytorium, ekonomia, strach przed innymi ludźmi lub przed zagrożeniami (Bosio, 2018, s. 20). Doprowadziły one Carla von Clausewitza do wniosku, że wojna jest prawdziwym instrumentem politycznym, kontynuacją stosunków politycznych prowadzonych przy użyciu innych środków, przede wszystkim przemocy (Clausewitz, 1995, s. 86). Przemoc zbrojna to użycie lub groźba użycia broni w celu spowodowania obrażeń, śmierci lub szkód psychospołecznych (*Breaking Cycles of Violence*). Jest ona szczególnie dotkliwa w sytuacjach konfliktu, przestępczości i niestabilności. Podmioty zaangażowane w przemoc zbrojną często łączą cele polityczne, przestępcze i komercyjne co ma negatywne skutki społeczne (*Breaking Cycles of Violence*). Przemoc jest związana z obecnością podmiotu, który ją stosuje, umyślnie dążąc do wyrządzenia destrukcyjnych szkód przeciwnikowi – fizycznego wyeliminowania, uniemożliwienia obrony lub ucieczki. Intencjonalność działań w połączeniu z destrukcją sprawia, że przemoc multiplikuje siłę i prowadzi do dominacji, co jest kluczowe dla stosunków międzynarodowych oraz prowadzenia rywalizacji strategicznej. Celowe wyrządzenie krzywdy, cierpienia lub zabijanie wskazuje na fizyczny charakter przemocy, ale nie wyklucza przemocy strukturalnej czy kulturowej. Ponadto fizyczne skutki przemocy powodują też szkody

psychologiczne, które mogą trwać znacznie dłużej i dotyczyć większej liczby osób niż bezpośrednio ofiary (Lawrence, 2019, s. 64). Intencjonalność stosowania przemocy odróżnia też akty przemocy od innych źródeł szkód, takich jak wypadki czy choroby. Przemoc jest zatem potężnym środkiem, za pomocą którego można prowadzić konflikty i destabilizować porządek społeczny (Lawrence, 2019, s. 65).

Należy zdecydowanie podkreślić, że chociaż przemoc może być śmiertelna (zamiar zabicia lub okaleczenia) bądź nieśmiertelna (zamiar uszkodzenia i zniszczenia materiałów i zasobów), jest zawsze fizyczna i wykracza poza państwo narodowe. Posługując się wyznacznikiem przemocy w odniesieniu do stosunków politycznych jako środka przymusu, można próbować definiować wojnę w oderwaniu od konfliktu i rywalizacji strategicznej, jak również w powiązaniu z tymi terminami. Warto podkreślić, że każda wojna jest konfliktem, jednak nie każdy konflikt jest określany mianem wojny (*Land Warfare*, 2014, s. 12). Zarówno w czasie wojny, jak i konfliktu wykorzystuje się wiele środków wymuszających na innych określone zachowania. Celowi temu służy bezpośrednia przemoc zbrojna, działania o charakterze ekonomicznym i dyplomatycznym, a także sankcje handlowe, szpiegostwo, sabotaż, terroryzm, oddziaływanie w cyberprzestrzeni oraz stosowanie innych, nietradycyjnych działań militarnych (Carment i Belo, 2018, s. 3 i 4). Wojnę od konfliktu odróżnia to, że obowiązuje w niej prymat przemocy. Jeśli zaś chodzi o konflikt, to przemoc albo uzupełnia inny podstawowy środek przymusu, albo zmienia prymat w stosunku do innych środków, które nie przewidują jej w trakcie trwania konfliktu. Natomiast podczas rywalizacji strategicznej dominuje groźba użycia przemocy, a nie jej bezpośrednie użycie. Przemoc obejmuje zarówno działania fizyczne, jak i groźby działań fizycznych. Obecnie trwa dyskusja nad włączeniem przemocy o charakterze niefizycznym i nieśmiertelnym do definicji tego pojęcia. Jak wskazują teoretycy, groźby przemocy mogą być stosowane w celu ograniczenia stosowania rzeczywistej przemocy fizycznej (North i in., 2009, s. 13 i 14). Historycznie przemoc jest lokowana pomiędzy granicami działań uznawanych za legalne a nielegalne. W przemocy chodzi o bezpośrednią kontrolę nad ludźmi, a nie nad terytorium. Przemoc stosowana na wiele sposobów ma wzbudzać strach, doprowadzić do podporządkowania się woli zastraszającego, stłumić wrogie postawy i wymusić lojalność (Charters i in., 2020, s. 21). Chociaż wojna i konflikt są formami rywalizacji, to jej czysta forma, opisywana w teorii jako rywalizacja strategiczna, rzadko obejmuje zorganizowaną i usankcjonowaną masową przemoc (Raine, 2019). Zamiast tego groźba użycia przemocy, postrzegana przez pryzmat odstraszenia oraz stosowania innych środków bez użycia przemocy, jest wykorzystywana

zarówno do wymuszania, jak i perswazji (Mason, 2019). Sugeruje to, że wojna, konflikt i rywalizacja tworzą spektrum politycznego przymusu i perswazji. Takie spektrum przymusu nie wyklucza się. Określony podmiot, np. państwo, naród czy grupa kulturowa, mogą w danej sytuacji doświadczać wszystkich trzech rodzajów przymusu wobec innych podmiotów, a nawet tego samego podmiotu (McCoy, 2018). To spektrum oddziaływania może też być rozszerzone o współpracę, w której aktorzy dążą do osiągnięcia wspólnych rezultatów politycznych, nie wykluczając elementów rywalizacji lub konfliktu, gdy cele polityczne nie są zbieżne (*Joint Doctrine Note 1-19*, 2019, s. 2 i 3).

Współcześnie pojęcie wojny używa się różnorodnie, czasami niezgodnie z jego znaczeniem. Najbardziej popularnym terminem jest wojna w szarej strefie, gdzie cele polityczne są osiągane poprzez zintegrowane kampanie prowadzone za pomocą głównie instrumentów niemilitarnego i niekinetycznego oddziaływania. Dąży się przy tym do utrzymania przemocy poniżej kluczowych progów eskalacji lub tzw. czerwonej linii, aby uniknąć jawnego konfliktu konwencjonalnego. Cele wojny nie są osiągane natychmiast, ale w dłuższym czasie (Mazar, 2015, s. 58). Ważnym rozróżnieniem dotyczącym tego rodzaju konfliktów jest to, że państwa aktywnie i świadomie wybierają strategię szarej strefy jako alternatywę dla innych form dążenia do osiągnięcia swoich celów politycznych za pomocą wywierania presji i ograniczonej agresji. W szarej strefie rywalizacja polityczna, ekonomiczna, informacyjna i militarna może być prowadzona bardziej intensywnie niż na poziomie dyplomacji, ale mniej intensywnie niż w czasie wojny konwencjonalnej (Kapusta, 2015). Konflikty w szarej strefie nie są formalnymi wojnami i w niewielkim stopniu przypominają tradycyjne, konwencjonalne spory między państwami. Jeśli za spektrum konfliktów przyjmiemy linię biegnącą od pokojowej rywalizacji między państwami po lewej stronie do wojny nuklearnej po prawej, to konflikty w szarej strefie znajdują się na lewo od środka. Oznacza to, że konflikt w szarej strefie wiąże się z pewną agresją i użyciem ograniczonej siły (Barno i Bensahel, 2015).

W procesie rywalizacji strategicznej zawsze występuje zorganizowana przemoc, terror, przestępczość lub wojna w jej tradycyjnym rozumieniu. Niezależnie od tego, do jakiego podmiotu przypisane są zagrożenia, dla maksymalizacji osiągniętych efektów podmioty te zwyczajowo łączą i dostosowują mieszankę środków konwencjonalnych i nieregularnych do konkretnej sytuacji (Giles, 2020). Występuje więc kompleksowe oddziaływanie, co wskazuje na złożoność wyzwań, z którymi trzeba się mierzyć (Brauss i in., 2020, s. 4).

Zorganizowana przemoc zbrojna nie musi się wiązać się z konsekwencjami sporów politycznych ani ideologicznych, co potwierdzają konflikty w Syrii,

a także w Libii i Mali. Tego typu przemoc opisywana jest w literaturze jako niekonwencjonalna przemoc zbrojna. Najbardziej wyraziste przykłady tej kategorii przemocy można dostrzec w Ameryce Łacińskiej, a przede wszystkim w Ameryce Środkowej, Kolumbii i Meksyku. Poszukiwanie nielegalnych zysków, wymuszeń lub uzyskanie przewagi wąskich frakcji napędza stosowanie zorganizowanej przemocy przez grupy przestępcze czy gangi (Briscoe, 2015, s. 2). Pojęcie przemocy niekonwencjonalnej odnosi się w najszerszym znaczeniu do epizodów przemocy zbrojnej, która nie przekracza pewnego progu intensywności i nie jest konsekwencją klasycznego konfliktu zbrojnego, ponieważ nie jest spowodowana konfliktem politycznym. Plemiona, bandyci i terroryści często działają na obrzeżach konfliktów zbrojnych, wykorzystują chaos i bezprawie, ale w świetle prawa międzynarodowego nie są postrzegani jako strony konfliktu (Hellestveit, 2015, s. 2). Może również występować wysoki poziom przemocy nazywany przemocą chroniczną. Nie jest ona przynależna jedynie do zorganizowanych grup zbrojnych, lecz raczej do określonych przestrzeni społecznych, takich jak szkoła, gospodarstwo domowe itd. (Adams, 2014, s. 3 i 4). Mimo wyartykułowanych wyróżników granice między przemocą międzynarodową, wewnątrzpaństwową, niekonwencjonalną i chroniczną są trudne do określenia (Briscoe, 2015, s. 4) i dostrzeżenia.

W praktyce nie zawsze są dostrzegalne bezpośrednie związki przyczynowo skutkowe między siłą, przemocą i śmiertelnością. W działaniach wojennych użycie siły łączy się zawsze z przemocą, ale przemoc nie zawsze skutkuje śmiertelnością. Z kolei przemoc bez elementu śmiertelności nie może być postrzegana jako wojna (Stone, 2013, s. 101-108). W tym miejscu powstaje pytanie dotyczące możliwości oceny przemocy w cyberprzestrzeni, gdyż ani człowiek, ani inne istoty żywe nie są jej elementem i dlatego nie mogą być bezpośrednio narażone na oddziaływanie. Wydaje się, że zamiast dążyć do oceny poziomu przemocy bezpośredniej celowe jest patrzeć na niebezpośrednie konsekwencje ataku przeprowadzonego w cyberprzestrzeni. Jeszcze większą trudność może powodować próba dokonania oceny konsekwencji ataku, zanim on nastąpi. Na pewno łatwiej jest oceniać skutki bezpośrednie, ale należy mieć pełną świadomość, że będą powstawały efekty drugiej i trzeciej kolejności w rezultacie oddziaływania niebezpośredniego. Podobnie jak przy wybuchu bomby atomowej należy się liczyć zarówno z bezpośrednimi, jak i niebezpośrednimi skutkami oddziaływania w cyberprzestrzeni. W odniesieniu do kryterium śmiertelności, na podstawie doświadczeń ostatnich konfliktów, można stwierdzić, że zachodnie armie coraz częściej dążą do wyeliminowania zdolności przeciwnika bez potrzeby zadawania strat w stanie osobowym (Turner, 2013, s. 3).

Lionel D. Alford, pomijając kryteria potencjalnej śmiertelności przemocy, zdefiniował wojnę w cyberprzestrzeni jako działania, których zamiarem jest zmuszenie strony przeciwnej do wypełnienia woli atakującego poprzez wykorzystanie oprogramowania do kontrolowania procesów zachodzących w systemach oponenta (Alford, 2000, s. 105). Alternatywną definicję opierającą się jednak na teorii C. Clausewitza zaproponował Paulo Shakarian, który cyberwojnę postrzegał w kategoriach politycznych. Użycie siły do osiągnięcia specyficznych celów politycznych nadaje bowiem wojnie sens. Uwzględniając te argumenty, uważał, że cyberwojna jest kontynuacją polityki w cyberprzestrzeni podejmowaną przez państwa, podmioty pozapaństwowe i innych aktorów, którzy kreują zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego lub są prowadzone w odpowiedzi na zagrożenia dla tego bezpieczeństwa (Shakarian, 2013, s. 2). Koncentrując się na narzędziach politycznych, P. Shakarian nie akcentował przemocy i użycia siły dla osiągnięcia stanu końcowego podejmowanych działań. Takie rozumowanie konstituuje wojnę poprzez działania w cyberprzestrzeni dla osiągnięcia określonych korzyści politycznych, bez potrzeby przekraczania powszechnie akceptowalnej granicy przemocy. Przykładem mogą być wszelkiego typu działania kryminalne, w tym hakerskie, które wykorzystują przemoc bez motywacji politycznych. Biorąc pod uwagę to, że konflikty i współczesne wojny są prowadzone w różny sposób, a coraz większe znaczenie oraz wpływ na ich przebieg mają podmioty niepaństwowe, to wątpliwe jest sztywne trzymanie się zasady występowania kryterium przemocy do ukonstytuowania wojny w ogóle. Obecnie w gronie naukowców i praktyków prowadzona jest też dyskusja nad zasadnością zastosowania art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych dotyczącego możliwości zastosowania obrony koniecznej w sytuacji użycia niepaństwowych (prywatnych) sił zbrojnych. Wciąż otwartym pozostaje pytanie: co można uznać za atak z użyciem przemocy i jakie kryteria muszą być spełnione, aby można było użyć siły dla własnej obrony? (Steiner, 2017, s. 38). Wydaje się jednak, że użycie siły do prowadzenia cyberwojny ma kluczowe znaczenie. W opinii Gary McGraw cyberwojna polega na użyciu przemocy i fizycznym wymuszaniu, co ma swoje uzasadnienie polityczne, ekonomiczne lub ideologiczne. Co prawda nie ustala on granicy stosowanej przemocy, lecz jednoznacznie wskazuje, że cyberwojna prowadzi do osiągnięcia celów politycznych (McGraw, 2013, s. 110).

2. PRZYMUS I ESKALACJA W RYWALIZACJI STRATEGICZNEJ

Stosowanie przymusu w strategicznej rywalizacji militarnej ma kluczowe znaczenie we wszystkich formach jej prowadzenia. Należy wyraźnie zaznaczyć,

że przymus nie jest asymetryczną strategią podyktowaną ograniczonymi możliwościami działania (Pfaff, 2022). W ostatnich dekadach najpotężniejsze państwa na świecie nie dążyły do narzucenia swojej woli poprzez wykorzystanie potęgi militarnej i prowadzenie kosztownych wojen. Zamiast tego siły zbrojne często były wykorzystywane do osiągnięcia pożądanego rezultatu nie w sposób bezpośredni, lecz raczej pośredni, poprzez przekonywanie innych aktorów do zachowania zgodnego z oczekiwaniami (Levy, 2008, s. 539). Przymus jest opisywany jako użycie ograniczonej siły, demonstracja siły lub użycie sił zbrojnych w trakcie prowadzenia wojny (Blechman i in., 2020). W przeciwieństwie do wojny, gdzie sukces zależy od zniszczenia sił wroga, przymus polega na wyważeniu współpracy i konfrontacji, aby przedstawić przeciwnikowi alternatywne sposoby działania, które sprawią, że będzie w gorszej sytuacji, jeśli nadal będzie kwestionował interesy narodowe innego państwa (Biddle, 2015, s. 95). W wojnie cele polityczne i wojskowe, choć nie są identyczne, są ściśle powiązane, a zwycięstwo osiąga się poprzez użycie brutalnej siły i zniszczenie przeciwnika lub zajęcie terytorium czy zasobów. Kiedy armia przeciwnika zostanie zniszczona, wojna jest wygrana. Jeśli natomiast chodzi o przymus, to jego cele są osiągnięte poprzez zmianę myślenia przeciwnika o tym, co leży w jego interesie. Ponieważ cele związane z przymusem dotyczą zmiany zdania innych osób, inicjatywa należy do tych, którzy są celem przymusu i decydują o tym, jak dużą poniosą karę (Sullivan, 2007, s. 504).

Pojęcie „przymus” jest terminem zbiorczym, który obejmuje „odstraszenie” i „wymuszanie”. Odstraszenie ma na celu powstrzymanie przeciwnika od działania, którego jeszcze nie podjął. Celem wymuszania jest przekonanie przeciwnika do zrobienia czegoś, czego wolałby nie robić lub do zaprzestania działania, które już rozpoczął. W obu przypadkach przymuszający grozi użyciem siły, jeśli państwo docelowe (lub aktor) nie podporządkuje się. W przypadku przymusu najważniejsza jest groźba dotkliwej kary, która jeszcze nie została zadana. Groźby te mogą być poważne, a wymuszający powinien zademonstrować zaangażowanie się w sporną sprawę poprzez podjęcie działań sygnalizujących o jego poważnych zamiarach (Strategy, 2019, s. II-4). Na przykład wymuszający może wykonać uderzenie lotnicze, aby zaszykalizować poważne zaangażowanie się i zagrozić dalszą eskalacją konfliktu. Zarówno w przypadku odstraszenia, jak i wymuszania decyzja o podporządkowaniu się należy do państwa, na które się oddziałuje. Skuteczny przymus wymaga zatem szczegółowego zrozumienia mocnych i słabych stron przeciwnika, a także jego woli i determinacji do działania. Jest on w dużym stopniu zależny od posiadanych informacji wywiadowczych i zdolności wymuszających kształtowanie motywacji u przeciwnika (*Joint Doctrine Note 2-19*, 2019, s. II-4).

Współczesne kryzysy stały się surogatami wojny i mogą być rozwiązywane bez przemocy lub przy minimalnym poziomie zaangażowania instrumentu militarnego. Kryzys i przemoc są zatem ściśle ze sobą powiązane. Kluczowe dla zrozumienia logiki i dynamiki kryzysu jest pojęcie eskalacji. Eskalacja ogólnie opisuje wzrost intensywności, zakresu sporu albo konfliktu między dwiema stronami, który przekracza próg (progi) uznawany za istotny przez jednego lub więcej jego uczestników (Morgan i in., 2008, s. 8). Oznacza to, że eskalacja jest zjawiskiem interaktywnym, zachodzącym między dwoma (lub więcej) stronami konfliktu, które dążą do uzyskania jednostronnej przewagi. Ponadto żadna strona nie może kontrolować eskalacji, ponieważ strona przeciwna odpowie na działania eskalacyjne w sposób, który wykorzysta własną przewagę i/lub słabości przeciwnika. Reakcje te nie mogą być ani kontrolowane przez przeciwnika, ani na ogół przewidywane (Morgan i in., 2008, s. 8). Wszechobecność eskalacji sprawia, że nawet jeśli początkowa stawka w sporze jest niska, to po rozpoczęciu konfliktu dążenie do wygranej staje się ważnym celem. Dynamikę eskalacji kryzysów międzynarodowych wyznaczają progi eskalacyjne. Wzrost intensywności konfliktu sam w sobie nie implikuje nowego poziomu eskalacji. Niezbędne do tego jest, aby przynajmniej jedna strona kryzysu uznała jego przekroczenie. Niektóre progi eskalacji są dobrze zdefiniowane i symetryczne dla stron konfliktu, więc wszystkie strony mają świadomość, że przekroczenie ustalonej czerwonej linii jest aktem eskalacyjnym. Wiele progów jest jednak znacznie bardziej subiektywnych i asymetrycznych, co oznacza, że dla jednej strony mogą mieć duże znaczenie, dla drugiej zaś mogą być niejasne lub niezrozumiałe. Taka możliwość jest szczególnie prawdopodobna, gdy jeden z aktorów kryzysu ma do stracenia znacznie więcej w prowadzonej rywalizacji niż aktor przeciwny, lub gdy istnieją duże dysproporcje militarne pomiędzy stronami³.

Eskalacja może przybierać różne formy. Eskalacja pionowa obejmuje zwiększenie intensywności konfliktu zbrojnego lub konfrontacji, np. poprzez stosowanie rodzajów broni, które nie były wcześniej używane w konflikcie, lub atakowanie nowej kategorii celów, jak robią to Rosjanie wobec obiektów cywilnych w wojnie na Ukrainie. Natomiast eskalacja pozioma, odnosi się do rozszerzania geograficznego konfliktu, np. poprzez prowadzenie operacji na lub z wykorzystaniem, terytorium wcześniej traktowanego przez walczących jako neutralne (Morgan i in., 2008, s. 18). Eskalacja może również przebiegać według

³ Dla przykładu Chiny akceptują de facto granicę z Tajwanem, ale nie sprawują kontroli nad tajwańskim terytorium. Wielokrotnie dawały do zrozumienia, że formalną deklarację niepodległości Tajwanu uznają za znaczącą eskalację, gdyż przekroczone zostanie ustalony, aczkolwiek nieformalny próg eskalacji (Sweijns i in., 2016, s. 38.).

wzorców, które nie mieszczą się w żadnej z tych kategorii, zwłaszcza gdy państwa dążą do osiągnięcia ekstremalnych celów. Może też być konsekwencją nieprzestrzegania ograniczeń behawioralnych uczestniczących w nim żołnierzy, którzy zamiast chronić ludność cywilną celowo niszczą środowisko operacyjne. W takich przypadkach możemy mówić o eskalacji politycznej (Morgan i in., 2008, s. 18).

Zidentyfikowane mechanizmy eskalacji wymagają różnych strategii zarządzania kryzysem i różnych podejść do zapobiegania kryzysowi i/lub jego deeskalacji. Cechą charakterystyczną zamierzonej eskalacji jest to, że stanowi świadomą i celową decyzję o przekroczeniu progu eskalacji w celu uzyskania przewagi w konflikcie. Aby zapobiec celowej eskalacji, należy tak wpłynąć na rachunek decyzyjny przeciwnika – poprzez porównanie kosztów i korzyści określonego działania przeciwnika – aby okazało się, że są one nieopłacalne, a także wywołać strach przed konsekwencjami (Long, 2008, s. 7). Odstraszanie ma na celu zniechęcenie agresywnego zachowania lub jego zapobiegania (Mazarr i in., 2018, s. 4). W klasycznym odstraszaniu odbywa się to poprzez groźby karania, jeśli przeciwnik spróbuje zmienić obowiązujące *status quo* i przejść do eskalowania konfliktu. Po drugiej stronie odstraszania znajduje się wymuszanie, które polega na wywieraniu presji na przeciwnika, aby podjął takie działania, których w innym przypadku nie brałby pod uwagę (Schelling, 2008, s. 71 i 72).

W rywalizacji militarnej uczestnicy kryzysów dążą do dominacji eskalacyjnej, która może być traktowana jako mechanizm deeskalacji i zapobiegania przyszłym konfliktom. Dominację eskalacyjną można opisać jako stan, w którym jedna strona ma możliwość eskalowania konfliktu w sposób niekorzystnie lub kosztownie wpływający na drugą stronę. Przeciwnik nie może zrobić tego samego w zamian, ponieważ nie ma możliwości eskalacji konfliktu lub też dostępne dla niego opcje eskalacyjne nie poprawiłyby jego sytuacji (Morgan, 2012, s. 13). Raz osiągnięta dominacja eskalacyjna powinna pozwolić na odstraszanie, a tym samym zapobieżenie dalszej eskalacji, ponieważ gdyby strona przeciwna zdecydowała się na eskalację poniosłaby wysokie koszty, ale nie byłaby w stanie osiągnąć żadnego ze swoich celów.

Jednym z kluczowych warunków zapobiegania kryzysom poprzez odstraszanie lub wymuszanie jest posiadanie zdolności do osiągnięcia dominacji eskalacyjnej. Wymuszanie umożliwia stosownym podmiotom skuteczne zarządzanie kryzysem, poprzez ograniczanie, a może nawet kontrolowanie działań przeciwnika. Dominacja eskalacyjna jest również czynnikiem krytycznym, leżącym u podstaw zdolności do deeskalacji kryzysów (Sweijts i in., 2016, s. 49).

WNIOSKI

Na podstawie badań ustalono, że w rywalizacji strategicznej intencjonalnie stosuje się przemoc, która ma na celu wyrządzenie określonych szkód. Intencjonalność jej stosowania multiplikuje siłę i stwarza warunki do uzyskania strategicznej dominacji. Dotychczasowe doświadczenia w prowadzeniu rywalizacji strategicznej potwierdzają, że przemoc nie jest skoncentrowana jedynie na fizycznym zniszczeniu sił zbrojnych przeciwnika. Przemoc jest wszechobecna i obejmuje wszystkie możliwe instrumenty oddziaływania. Stanowi swoiste narzędzie wykorzystywane do osiągania celów politycznych, co sprawia wyłanianie się nowego paradygmatu prowadzenia rywalizacji, który można porównać do chińskiej teorii wojny nieograniczonej, nazywanej też wojną bez zasad. Koncentruje się na ograniczaniu swobody działania strony przeciwnej poprzez manipulowanie warunkami, w jakich jest prowadzona rywalizacja. Takie narzucenie ograniczeń opiera się na długofalowym wglądzie w przyszłość. Warunki, które są wcześniej ustalone, prowadzą w bardziej naturalny sposób do pożądanych konsekwencji po części dlatego, że obiekt, na który się oddziałuje, zaczyna je akceptować jako niezmiennie.

Przemoc, przymus i eskalację konfliktów wykorzystuje się do osiągania określonych celów rywalizacji strategicznej. Kluczową rolę w rywalizacji odgrywają siły zbrojne, które powinny być skoncentrowane na zapobieganiu eskalacji kryzysu i przekształcenia go w wojnę, przy jednoczesnej ochronie podstawowych wartości i interesów państwa. Dynamika eskalacji jest silnie uzależniona od uwarunkowań strukturalnych wpływających na stabilność kryzysu, sprzeczności interesów strategicznych, często nieprzewidywalnego zachowania aktorów biorących w nich udział, jak również zdarzeń losowych. Eskalacja nie może być w pełni kontrolowana, ale można nią zarządzać. Zarządzanie eskalacją wymaga, aby wszelkie pionowe i poziome oddziaływanie przeciwnika na drabinie eskalacyjnej lub w przestrzeni eskalacji były wcześniej rozpoznane. Kluczowe jest, aby odnieść się do nich w sposób skoordynowany, mający na celu ochronę żywotnych interesów państwa i jednocześnie zapobiec eskalacji konfliktu do poziomu wojny. Dominacja eskalacyjna we współczesnych konfliktach zależy od zdolności do eskalacji i deeskalacji napiętej sytuacji kryzysowej. Aby przeciwdziałać mechanizmom eskalacyjnym konieczne jest stosowanie odstraszenia, które powinno być wiarygodne. Oznacza to, że po przekroczeniu ustalonych progów eskalacyjnych strona przeciwna nieuchronnie poniesie wysoką karę.

BIBLIOGRAFIA

- Adams T.M. (2014), *Chronic Violence and Non-Conventional Armed Actors: a Systemic Approach*, The Norwegian Peacebuilding Resource Centre.
- Alford L.D. (2000), *Cyber Warfare: Protecting Military Systems*, Acquisition Review Quarterly 7, nr 2, s. 101-120.
- Barno D. i Bensahel N. (2015), *Fighting and Winning in the "Gray Zone"*, War on Rocks, <https://warontherocks.com/2015/05/fighting-and-winning-in-the-gray-zone/> [dostęp: 27.10.2023].
- Biddle T.D. (2015), *Strategy and Grand Strategy: What Students and Practitioners Need to Know*, Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.
- Blechman B., Siebens J. i Sisson M.W. (2020), *Military Coercion and US Foreign Policy: The Use of Force Short of War. Examining the use of the U.S. military force as a coercive tool, using lessons drawn from the post-Cold War era (1991–2018)*, Abingdon: Routledge.
- Bosio N.J. (2018), *Understanding war's theory: What military theory is, where it fits, and who influences it?*, Canberra: Australian Army Research Centre.
- Brauss H., Stoicescu K. i Lawrence T. (2020), *Capability and Resolve Deterrence, Security and Stability in the Baltic Region*, International Centre for Defence and Security, <https://icds.ee/en/capability-and-resolve-deterrence-security-and-stability-in-the-baltic-region/> [dostęp: 27.10.2023].
- Breaking Cycles of Violence: Key Issues In Armed Violence Reduction*. OECD, <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/48913388.pdf>, [dostęp: 27.10.2023].
- Briscoe I. (2015), *A Violent Compound: Competition, Crime and Modern Conflict* (NOREF Report), Oslo: The Norwegian Peacebuilding Resource Centre.
- Carment D. i Belo D. (2018), *War's Future: The Risks and Rewards of Grey Zone Conflict and Hybrid Warfare*, Canada: Canadian Global Affairs Institute.
- Charters E., Houlemare M. i Wilson P.H. (2020), *A Global History of Early Modern Violence*, Manchester: Manchester University Press.
- Clausewitz C. (1985), *O wojnie*, Lublin: Wydawnictwo Test.
- Dworecki S. (2002), *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Warszawa: AON.
- Giles K. (2020), *Missiles Are Not the Only Threat*, [w:] M. Jonsson, R. Dalsjö (red.), *Beyond Bursting Bubbles – Understanding the Full Spectrum of the Russian A2/AD Threat and Identifying Strategies for Counteraction*, Sztokholm: FOI.
- Hellestveit C. (2015), *Tribes, Thugs, Terrorists and the Law: can Non-Conventional Armed Violence be Regulated?* (NOREF Report), Oslo: The Norwegian Peacebuilding Resource Centre.
- Joint Doctrine Note 1-19: Competition Continuum*. (2019), Waszyngton: Joint Chiefs of Staff.
- Joint Doctrine Note 2-19: Strategy*. (2019), Waszyngton: Joint Chiefs of Staff.
- Kapusta P. (2015), *The Gray Zone*, U.S. Special Operations Command White Paper, <https://info.publicintelligence.net/USSOCOM-GrayZones.pdf> [dostęp: 27.10.2023].
- Kitler W. (2020), *Bezpieczeństwo narodowe. Teoria i praktyka*, Warszawa: Towarzystwo Wiedzy Obronnej.
- Land Warfare Doctrine 1: The Fundamentals of Land Power*. (2014), Canberra: Australian Army Research Centre, https://researchcentre.army.gov.au/sites/default/files/2020-01/lwd-1_b5_190914.pdf [dostęp: 23.10.2023].

- Lawrence M. (2019), *Violence, Conflict, and World Order: Rethinking War with a Complex Systems Approach*. Rozprawa doktorska, University of Waterloo.
- Levy J.S. (2008), *Deterrence and Coercive Diplomacy: The Contributions of Alexander George*, *Political Psychology* 29, nr 4, s. 537-552.
- Long A. (2008), *Deterrence-From Cold War to Long War. Lessons from Six Decades of RAND Research*, Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- Mason G. (2019), *A new model for strategic competition*, https://theforge.defence.gov.au/sites/default/files/competition_prism_by_grant_mason.pdf [dostęp: 27.09.2022].
- Mazar M.J. (2015), *Mastering The Gray Zone: Understanding A Changing Era of Conflict*, Carlisle: USAWC Press.
- Mazar M.J., Arthur C., Demus A., Frederick B., Nader A., Pezard S., Thompson J.A. i Treyger E. (2018), *What Deters and Why. Exploring Requirements for Effective Deterrence of Interstate Aggression*, Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- McCoy K. (2018), *Competition, Conflict, and Mental Models of War: What You Need to Know about Multi-Domain Battle*, Modern War Institute, <https://mwi.usma.edu/competition-conflict-mental-models-war-need-know-multi-domain-battle/> [dostęp: 23.10.23].
- McGraw G. (2013), *Cyber War is Inevitable (Unless We Build Security In)*, *Journal of Strategic Studies* 36, nr 1, s. 109-119. <https://doi.org/10.1080/01402390.2012.742013>
- Morgan F.E. (2012), *Dancing with the Bear Managing Escalation in a Conflict with Russia*, IFRI: Institut Français des Relations Internationales. Proliferation Papers, nr 40.
- Morgan F.E., Mueller K.P., Medeiros E.S., Pollpeter K.L. i Cliff R. (2008), *Dangerous Thresholds. Managing Escalation in the 21st Century*, Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- North D.C., Wallis J.J. i Weingast B.R. (2009), *Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pfaff T. (2022), *Coercing Effectively: Rethinking the Logic and Grammar of International Competition After Russia's Invasion of Ukraine*, Modern War Institute, <https://mwi.westpoint.edu/coercing-effectively-rethinking-the-logic-and-grammar-of-international-competition-after-russias-invasion-of-ukraine/> [dostęp: 23.10.23].
- Pia E. i Die T. (2006), *Conflict and Human Rights: A Theoretical Framework*. SHUR Working Paper Series, Birmingham: University of Birmingham.
- Raine J. (2019), *War or Peace? Understanding the Grey Zone*, The International Institute for Strategic Studies, <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis//2019/04/understanding-the-grey-zone> [dostęp: 23.10.23].
- Schelling T.C. (2008), *Arms and Influence*, New Haven: Yale University Press.
- Shakarian P., Shakarian J. i Ruef A. (2013), *Introduction to Cyberwarfare. A Multidisciplinary Approach*. Amsterdam: Syngress.
- SIPRI Yearbook 2022. Armaments, Disarmament and International Security*. (2022), Oxford: Oxford University Press.
- Steiner H. (2017), *Cyber Operations*, legal rules and state practice – Authority and control in international humanitarian law. Praca magisterska, Stockholm University.
- Stone J. (2013), *Cyber War Will Take Place!*, *The Journal of Strategic Studies* 36, nr 1, s. 101-108. <https://www.doi.org/10.1080/01402390.2012.730485>

- Sullivan P.L. (2007), *War Aims and War Outcomes: Why Powerful States Lose Limited Wars*, Journal of Conflict Resolution 51, nr 3, s. 496-524. <https://www.doi.org/10.1177/0022002707300187>
- Sweijts T., Usanov A. i Rutten R. (2016), *Back to the Brink: Escalation and Interstate Crisis*, Haga: The Hague Centre for Strategic Studies.
- Turner M. (2013), *Is There Such a Thing as a Violent Act in Cyberspace?*, <http://www.pem.cam.ac.uk/wp-content/uploads/2013/04/Is-there-such-a-thing-as-violence-in-cyberspace.pdf> [dostęp: 23.10.2023].

PRZEMOC, PRZYMUS I ESKALACJA
WE WSPÓŁCZESNEJ RYWALIZACJI STRATEGICZNEJ

Streszczenie

Celem badań było wyjaśnienie i scharakteryzowanie znaczenia przemocy, przymusu i eskalacji we współczesnej rywalizacji strategicznej. Główny problem badawczy wyartykułowano pytaniem: w czym wyraża się i charakteryzuje się przemoc, przymus i eskalacja we współczesnej rywalizacji strategicznej? W procesie badawczym wykorzystano analizę i krytykę literatury, obserwację nieuczestniczącą oraz studium przypadków. W rezultacie przeprowadzonych badań ustalono, że w rywalizacji strategicznej zawsze jest obecna przemoc i przymus. Są one swoistymi narzędziami oddziaływania międzynarodowego do osiągania określonych celów politycznych. Przymus jest użyciem siły w sposób ograniczony, demonstracją siły, lub użyciem sił zbrojnych i prowadzenie starcia zbrojnego. Przymus zawiera w sobie odstraszenie i wymuszenie. Eskalacja to wzrost intensywności lub zakresu sporu albo konfliktu pomiędzy dwiema stronami, który przekracza próg uznawany za istotny przez jednego lub więcej jego uczestników. Eskalacja jest zjawiskiem interaktywnym, zachodzącym pomiędzy dwoma (lub więcej) stronami konfliktu, które dążą do uzyskania jednostronnej przewagi. Eskalacji zapobiega się poprzez odstraszenie strategiczne lub posiadanie dominacji eskalacyjnej.

Słowa kluczowe: rywalizacja strategiczna; przemoc; przymus; eskalacja; konflikt; wojna.